

Esteellisyys opiskelijavalinnassa

Ohjeen tarkoitus

Ohjeessa annetaan tulkintasuosituksia tavallisimpiin kandidaatti- ja maisterivaiheen opiskelijavalintojen toteuttamista koskeviin esteellisyystilanteiden välttämiseen ja ratkaisemiseen. Ohje on tarkoitettu opiskelijavalintojen kanssa tekemisissä oleville niin opetus- ja tutkimus- kuin hallintohenkilöstöön kuuluville yliopistolaisille.

Säännökset ja niiden soveltaminen

Yliopistolain (558/2009) 30 §:n mukaan yliopistossa sovelletaan hallintolakiä (434/2003) sen hoitaessa julkista hallintotehtävää. Hallintolain esteellisyysäännöksiä sovelletaan kuitenkin kaikessa yliopiston toiminnassa.

Esteellisyysäännökset (hallintolaki 27-30§) koskevat sekä toimielinten jäsenten että yksittäisen henkilön toimintaa kaikessa päätöksenteossa ja asioiden valmistelussa sekä asiantuntijana toimimisessa.

Esteellisyysäännösten noudattaminen on päätöksentekoa edeltävän valmistelun ja varsinaisen päätöksenteon läpinäkyvyyden ja objektiivisuuden varmistamiseksi ensiarvoisen tärkeää.

Esteellisyysäännösten tarkoitus

Esteellisyysäännösten tarkoitus on korostaa yleistä luottamusta asian käsittelyn puolueettomuuteen. Päättökäytännönä on yksittäistapauksissa taata toiminnan objektiivisuus eli sulkea pois mahdolliset asiaankuulumattomat vaikuttimet ja estää se, että esimerkiksi valintakokeen laatijan ja tarkastajan, valintapäätöksen valmistelijan tai lopullisen valintapäätöksen tekijän sukulaisuussuhteet tai muut asiaan kuulumattomat intressit voisivat vaikuttaa asian lopputulokseen.

Esteellisyydellä tarkoitetaan sitä, että henkilö on käsiteltävään asiaan, sen asianosaisiin tai asiassa tehtävän ratkaisun vaikutuspiiriin muuten kuuluviin henkilöihin sellaisessa suhteessa, joka saattaa vaarantaa hänen puolueettomuutensa.

Esteellisyyden toteamiseksi riittää, että puolueettomuus objektiivisesti ajatellen on saattanut vaarantua. Eli jos henkilö vaikuttaa ulospäin esteelliseltä, hän on sitä, vaikka hän itse olisi vakuuttunut, etteivät epäasianmukaiset seikat vaikuta hänen toimintaansa.

Kuka voi olla esteellinen

Esteellisiä voivat olla niin yliopiston opetus- ja tutkimushenkilöstöön kuuluvat kuin hallintohenkilöstöön kuuluvat työntekijät. Tämä koskee myös harjoittelijoita ja tuntipalkkaisia työntekijöitä. Esteellisiä voivat lisäksi olla monijäsenisen toimielimen (esimerkiksi tiedekuntaneuvosto), työryhmän tai valmisteluelimen (esimerkiksi valintakoetyöryhmä) jäsen tai muuten asian käsittelyyn osallistunut henkilö.

Esteellisyyden ratkaiseminen

Esteellisyyttä koskevaan epäilyyn tai sitä koskevaan väitteeseen tulee reagoida välittömästi. Työntekijä ratkaisee itse kysymyksen esteellisyydestään (Hallintolaki 29 §). Tämän perusteena on, että henkilö tietää yleensä itse parhaiten, onko hänellä sellainen suhde asiaan tai asianosaisiin, että se saattaa johtaa esteellisyyteen.

Monijäsenen toimielimen jäsenen ja esittelijän esteellisyydestä päättää kuitenkin toimielin. Monijäseninen toimielin päättää myös muun läsnäoloon oikeutetun esteellisyydestä. Jäsen tai esittelijä ei saa osallistua esteellisyyttään koskevan asian käsittelyyn paitsi, jos toimielin ei olisi ilman häntä päätösvaltainen eikä hänen tilalleen ole ilman huomattavaa viivytystä saatavissa esteetöntä henkilöä (Hallintolaki 29 §). Monijäsenen toimielimen jäsenen tulee kuitenkin myös itse ilmaista se, jos häntä tulisi pitää esteellisenä osallistumaan asian käsittelyyn.

Esteellisyyden vaikutus

Esteellinen henkilö ei saa osallistua asian valmisteluun tai käsittelyyn eikä olla läsnä sitä käsiteltäessä. Henkilö ei saa myöskään osallistua epävirallisiin valmisteluun liittyviin toimiin. (Hallintolaki 27 §)

Läsnäolokiello koskee kokouksia, joissa tehdään asiaa koskevia päätöksiä sekä asian ratkaisuun välittömästi vaikuttavaan sisällölliseen valmisteluun. Ns. teknisiin väli toimiin kuten hakemusten skannaukseen eivät esteellisyyssäännöt ulotu.

Esteellisyydestä huolimatta henkilö voi saada osallistua asian käsittelyyn, jos asia on kiireellinen ja esteellisyys ei voi vaikuttaa asian ratkaisuun. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin kun valintajärjestelmän asiantuntijan esteellisyys ilmenee yllättäen ja hänen tulisi suorittaa sellainen toimi, joka ei ole vain tekninen väli toimi, mutta muuta henkilöä ei ole saatavissa tilalle valintojen valtakunnallisten määräaikojen vaarantumatta.

Päätöksentekijän (esim. päätöstä tekevä dekaani) ollessa esteellinen asian käsittelee hänen esteetön varahenkilönsä (esim. varadekaani tai yliopiston sääntöjen mukaisesti koulutuksesta vastaava vararehtori). Jos myös päätöksentekijän varahenkilö on esteellinen, asian käsittelee päätöksentekijän esihenkilö. Monijäsenen hallintoelimen esteellisen jäsenen tilalla asian käsittelyyn voi osallistua hänen esteetön varajäsenensä. Varahenkilön ja varajäsenen esteellisyyden toteamisesta ja ratkaisemisesta kts. ”Esteellisyyden ratkaiseminen”.

Esteellisen henkilön osallistuminen asian käsittelyyn on menettelyvirhe, jonka takia asia on käsiteltävä uudelleen tai virhe muuten korjattava.

Esteellisyyden perusteet

Esteellisyys voi syntyä henkilölle (työntekijä tai luottamusasemassa oleva) seuraavilla perusteilla (Hallintolaki 28 §):

- **Osallisuusjäävi** – jos henkilö itse tai hänen läheisensä on asianosainen

Asianosaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka etua, oikeutta tai velvollisuutta asia koskee (hallintolaki 11 §).

Läheisellä tarkoitetaan perhepiiriin kuuluvaa henkilöä, lähisukulaista ja muuta sukulaista, ei kuitenkaan enää serkkua (tarkemmin hallintolain 28 § 2 momentti). Läheisellä tarkoitetaan myös mm. avopuolisoa, entistä puolisoa sekä ns. puolisukulaisia. Muulla erityisen läheisellä henkilöllä tarkoitetaan henkilön elämässä perheenjäsentä vastaavassa asemassa olevaa muuta henkilöä kuin sukulaista.

- **Intressijäävi** – jos asiasta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa henkilölle tai hänen läheiselleen

- **Edustusjäävi** – jos henkilö itse tai hänen läheisensä avustaa tai edustaa asianosaista taikka sitä, jolle asiasta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa
- **Palvelussuhde- tai toimeksiantojäävi** – jos henkilö on palvelussuhteessa tai käsiteltävään asiaan liittyvässä toimeksiantosuhteessa asianosaiseen tai siihen, jolle asian ratkaisusta on odotettavista erityistä hyötyä tai vahinkoa.
- **Yhteisöjäävi** – jos henkilö kuuluu hallitukseen tai vastaavan toimielimeen taikka on toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa sellaisessa yhteisössä, säätiössä, valtion liikelaitoksessa taikka laitoksessa, joka on asianosainen tai jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa
- **Ohjaus- ja valvontajäävi** - jos henkilö kuuluu viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen ja kysymys on asiasta, joka koskee tämän viraston tai laitoksen ohjausta ja valvontaa
- **Puolueettomuuden vaarantuminen (yleislauseke)** – jos luottamus henkilön puolueettomuuteen muusta erityisestä syystä vaarantuu.
 - Esteellisyys muun erityisen syyn perusteella edellyttää, että on olemassa ulkopuolisen havaittava muu kuin erikseen laissa lueteltu seikka, on suunnilleen samanasteinen kuin erikseen luetellut esteellisyysperusteet. Tätä yleislauseketta voidaan soveltaa esimerkiksi seuraavissa tilanteissa:
 - henkilö on asianosaisen vastapuoli tai julkinen vihemies
Julkinen vihämiehisyys edellyttää yleensä pitkäkestoista ja ulkopuolisen havaittavissa olevaa syvää kiistasuhdetta. Tieteellinen erimielisyys tai esim. erimielisyys aiemmin käsitellyissä asioissa ei yksin muodosta esteellisyyttä.
 - henkilön ja asianosaisen välillä on yhtiökumppanuus tai kiinteä yhteistyösuhde (tavanomainen työtoveruus ei aiheuta esteellisyyttä, mutta hyvin kiinteä työtoveruus ja esimerkiksi käynnissä oleva yhteinen tutkimus- tai muu hanke aiheuttaa)
 - henkilön ja asianosaisen välillä on muu erityisen kiinteä suhde tai riippuvuussuhde, esim. erityisen läheinen ystävyys tai toinen on toisen vuokranantaja
 - Jos henkilö on yleislausekkeen perusteella esteellinen suhteessa hakijan läheiseen, hän usein on esteellinen myös suhteessa hakijaan (esim. hakijan vanhemman läheinen ystävä).
 - Ns. toisen asteen esteellisyyttä eli saman hakijan saman asian käsittelyyn osallistuminen asian käsittelyn eri vaiheissa ei lähtökohtaisesti sovelleta
 - valintakokeen tarkastajana voi toimia sama henkilö, joka on laatinut kysymykset
 - sama henkilö voi eri vuosina arvioida samaa hakijaa
 - oikaisuvaiheessa päätöksentekoon voi osallistua henkilö, joka on osallistunut asian käsittelyyn aiemmissa vaiheissa

Esteellisyysperusteiden ajallinen ulottuvuus

Esteellisyttä arvioidaan lähtökohtaisesti sen ajankohdan tilanteen mukaisesti, jolloin asiaa käsitellään.

Jo päättynyt olosuhde voi kuitenkin aiheuttaa esteellisyden, jos sillä tosiasiallisesti voi olla vaikutusta asiaan, erityisesti jos olosuhteen päättymisestä on kulunut lyhyt aika.

Tapauskohtainen tarkastelu

Olennoista on, että esteellisyttä arvioidaan ja harkitaan aina tapauskohtaisesti ottaen huomioon kaikki asiaan vaikuttavat näkökohdat ja esteellisyssäännösten tarkoitus sekä se miltä toiminta näyttää ulkopuolisen silmin.

Esteellisyys erilaisissa opiskelijavalinnan tilanteissa

Yleistä

Opiskelijavalintaan osallistuva ei saa olla esteellinen.

Opiskelijavalintaa koskeissa asioissa tavallisimmat esteellisyysperusteet ovat osallisuusjäävi (itse tai läheinen on osallinen) sekä puolueettomuuden vaarantuminen muusta syystä.

Esteellisyyttä sovelletaan hakukohdekohtaisesti eli esimerkiksi suhteessa siihen hakukohteeseen, johon yliopistossa työskentelevän läheinen on hakemassa. Jonkun hakijan osalta esteellinen henkilö on yleensä esteellinen osallistumaan muidenkin hakijoiden valintaan kyseiseen valintakokeeseen, mikäli kysymyksessä on opiskelijavalinta sellaiseen valintakokeeseen, johon ei valintaperusteiden mukaan tulla valitsemaan kaikkia hakukelpoisia hakijoita. Yhteisvalinnassa henkilö voi kuitenkin osallistua valintakoevalvontaan toisessa yliopistossa olevassa samassa valintakokeessa, jos valvoja ei saa pääsykoeaineistoja ennen kokeen alkamista.

Opiskelijavalinnoissa toimivat henkilöt eivät voi osallistua valmennuskurssitoimintaan. Valmennuskurssitoimintaan osallistuminen synnyttää eturistiriidan, vaikka varsinaista esteellisyyttä ei muodostuisikaan. Useille yliopistoilla on asiasta tarkempia ohjeistuksia.

Monivaiheisessa opiskelijavalinnassa henkilön esteellisyys lakkaa siinä vaiheessa, kun läheinen karsiutuu valinnasta. Tällaisessa tilanteessa henkilö on esteellinen osallistumaan läheisen oikaisun käsittelyyn.

Valintaperusteet ja niihin liittyvät toimet

Valintaperusteet ovat yliopiston päättämä kokonaisuus vaatimuksista ja arvioinnin kriteereistä ja keinoista, joiden perusteella opiskelijavalinnat toteutetaan. Valintaperusteet valmistellaan yleensä hyvissä ajoin ennen valintojen toteuttamista. Henkilö ei ole ollut esteellinen osallistumaan ennen valintojen toteuttamista valintaperusteiden valmisteluun tai niistä päättämiseen vain siksi, että hänen läheisensä myöhemmin hakeutuisi koulutukseen, jota valintaperusteet koskevat.

Henkilö on esteellinen valmistelemaan valintaperusteita (ml. valintakoe), jos hänen läheisensä on hakijana yhteisvalinnan toisen yliopiston hakukohteessa.

Hakijaviestintä

Esteellisyysääntelyä ei lähtökohtaisesti sovelleta hakijaviestintään.

Esimerkki

Verkkosivujen päivittämiseen, hauista viestimiseen tai yksilölliseen hakijaneuvontaan ei lähtökohtaisesti sovelleta esteellisyysääntelyä.

Hakemusasiakirjojen hallinnollinen tai akateeminen arviointi

Opiskelijavalinta tapahtuu kokonaan tai osin hakijan toimittamien hakuasiakirjojen (kuten todistukset, motivaatiokirjeet tms.) perusteella, ilman valintakoetta (esim. maisterivaiheen valinta). Henkilön tulee jäädä itsensä ko. opiskelijavalinnan asiakirjojen tarkastelusta ja arvioinnista, mikäli hänen läheisensä on osallisena haussa.

Esimerkki

Opettaja on toiminut usean vuoden koulutusohjelman maisterivaiheen valinnoissa akateemisena arvioijana. Opettaja ei ole esteellinen suorittamaan akateemista arviointia jonkun hakijan kohdalla sillä perusteella, että hakija on hakenut monena peräkkäisenä vuotena ja opettaja on tehnyt akateemisen arvion hänen hakemuksestaan aikaisemminkin kerroilla.

Valintakokeet ja muu valinnan toteuttaminen

Esteellisyyttä ei muodostu, jos toiminta eli esimerkiksi valintakokeen valvonta, ei kohdistu millään tavalla siihen henkilöön, joka aiheuttaisi esteellisyyden. Eli toisessa koesalissa valintakoetta tekevä läheinen ei aiheuta esteellisyyttä eri koesalin valvomiseen.

Henkilöllä on perusteita jäädä itsensä valintakokeiden valmistelusta, mikäli on tiedossa, että hänen läheisensä on hakemassa koulutukseen/yliopistoon, jonka valintakokeita hän valmistelee. Valintakokeen suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvat henkilö tulee jäädä itsensä viimeistään siinä vaiheessa, kun hänen läheisensä on jättänyt hakemuksensa ko. koulutukseen. Mikäli henkilöllä on epäily siitä, että hänen läheisensä on hakenut ko. koulutukseen, voi hän pyytää esteellisyytensä selvittämiseksi yliopiston Opintopolun käyttäjää tarkistamaan onko hänen läheisensä hakijana ko. koulutukseen.

Valintakokeen korjaajana ei voi toimia henkilö, jonka läheinen on osallistunut ko. kokeeseen. Tämä koskee sekä läheisen tekemää koetta, että muiden kilpailevien hakijoiden kokeita.

Esimerkki

Henkilö on esteellinen tarkastamaan läheisensä pääsykoesuoritusta ja samaan kokeeseen osallistuneiden suorituksia.

Työntekijä saa osallistua hakemusasiakirjojen, kuten tutkintotodistusten teknisen hallinnolliseen käsittelyyn eli esimerkiksi alustalta toiselle siirtämiseen. Työntekijä on kuitenkin esteellinen osallistumaan sellaiseen hallinnolliseen käsittelyyn, johon liittyy harkintavaltaa, kuten hakukelpoisuuden arviointiin.

Valintakokeen valvontaan ko. hakukohteeseen sovelletaan esteellisyyssäätelyä, mutta ei teknisiin toimiin, kuten koetilän valmisteluun, virastomestariyöhön, kannettavien tietokoneiden asentamiseen tai koevastausten syöttämiseen. Henkilö ei saa kuitenkaan osallistua valintakoe kysymysten syöttämiseen tai ennakkolliseen valintakoevastausten syöttämiseen (esimerkiksi Vallu-järjestelmään).

Valintakokeen aikaiseen neuvontaan sovelletaan esteellisyyssäätelyä.

Henkilö on esteellinen tarkastamaan valintaperusteita (ml. valintakoe), jos hänen läheisensä on hakijana yhteisvalinnan toisen yliopiston hakukohteessa.

Päätöksenteko

Opiskelijavalinnan tuloksesta tai oikaisumenettelystä tehtävään päätökseen ei voi osallistua esteellinen henkilö eli esimerkiksi henkilö, jonka läheinen on osallisena päätöksessä. Esteellisyys koskee päätöksen valmistelua, esittelyä ja ratkaisua.

Esimerkki

Dekaani on esteellinen tekemään päätökseen tiettyyn hakukohteeseen valittavista opiskelijoista, jos hänen läheisensä on ollut hakijana. Sen sijaan dekaani ei ole esteellinen tekemään opiskelijavalinnasta päätöstä, jos hänen läheisensä on hakenut yhteisvalinnassa toiseen yliopistoon samalla valintakokeella.

Esimerkki

Rehtori on tehnyt päätöksen opiskelijavalinnassa otettavista opiskelijoista. Oikaisupyynnön johdosta asia palaa hänelle uudelleen käsiteltäväksi. Rehtori ei ole esteellinen ratkaisemaan oikaisupyyntöä sillä perusteella, että hän on ratkaissut asian ensimmäisenä asteena.

Esimerkki

Dekaani on esteellinen tekemään päätöksen tiettyyn hakukohteeseen valittavista opiskelijoista, jos hänen läheisensä on hakijana, vaikka päätös olisi tehtävä kiireellisesti eikä organisaatiossa olisi toista henkilöä, joka olisi sopiva päätöksen tekijäksi.

Esimerkki

Ehdollisissa päätöksissä ehdollisuudesta toteamiseen sovelletaan esteellisyysääntelyä.